

УДК 316.4:338.245

<https://doi.org/10.31713/ve3202310>

JEL: H56; I38

Варналії З. С. [1: ORCID ID: 0000-0002-6654-8760],

д.е.н., професор,

Нікитенко Д. В. [2: ORCID ID: 0000-0003-4989-0879],

д.е.н., професор,

Микитюк О. П. [1: ORCID ID: 0000-0002-8657-7278],

к.е.н., доцент,

Плешакова Н. А. [1: ORCID ID: 0000-0002-0381-067X],

к.е.н., доцент

¹Київський національний університет імені Тараса Шевченка

²Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В статті досліджується державна політика забезпечення соціальної безпеки людини в умовах війни. Значено, що інституціоналізація її забезпечення залежить від соціальної політики держави як зовнішнього механізму та від внутрішнього механізму самозабезпечення. Визначені стратегічні цілі соціальної політики в умовах війни, принципи та механізм забезпечення соціальної безпеки людини, зовнішні і внутрішні чинники її формування. Зазначено, що основними завданнями державної політики забезпечення соціальної безпеки людини є формування цілісної системи, яка враховує особливості воєнного стану, а саме: заходи щодо забезпечення основних прав і свобод людини, захист цивільного населення, соціальний та правовий захист, гуманітарна допомога, а також заходи для формування та підтримки системи самозабезпечення соціальної безпеки людини.

Ключові слова: державна політика; соціальна безпека людини; соціальна політика.

Постановка проблеми. В сучасному світі хоча багато зусиль вкладалось в досягнення миру та запобігання війнам, військові конфлікти залишаються актуальною та небезпечною реальністю. Повномасштабна війна Російської Федерації проти України призвела не тільки до руйнування економічної сфери, але й до соціальної небезпеки як на рівні держава, так і на рівні окремої людини. З 24 лютого 2022 року по 10 вересня 2023 року підтверджено загибель 9614 чоловік цивільного населення [1], майже 5 млн осіб мають статус внутрішньо переміщених [2]. Особливо вразливими є діти, жінки та загалом незахищені верстви суспільства. Крім цивільного населення,

в майбутньому особливого підходу до забезпечення соціальної безпеки потребуватимуть ветерани війни, інваліди-військовослужбовці. У таких умовах формування державної політики забезпечення соціальної безпеки людини стає надзвичайно актуальним завданням. На відміну від цілей і завдань забезпечення соціальної безпеки у мирний час, воєнний час формує низку особливостей, що і є предметом нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення і функціонування основ соціальної безпеки та політики її забезпечення аналізується у дослідженнях багатьох українських вчених, зокрема О. Власюк [3], З. Галушки [4], І. Гнибіденка [5], В. Гошовської [6], О. Грیشнової [7], О. Іляш [8], Н. Краус [9] Е. Лібанової [10], О. Новікової, О. Сидорчук та О. Панькової [11], Ю. Харазішвілі [12] та інших. Водночас питання формування державної політики забезпечення соціальної безпеки людини в умовах війни є недостатньо розкритим.

Постановка завдання. Метою дослідження є наукове обґрунтування засад, принципів та механізмів забезпечення соціальної безпеки людини в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. В Україні політика забезпечення соціальної безпеки має непослідовний характер. Питання соціальної безпеки стали об'єктом активного дослідження після прийняття Концепції (основ державної політики) національної безпеки [13]. Цей документ визначив загрози національній безпеці в соціальній сфері та основні напрями щодо їх мінімізації та подолання. Через п'ять років, у 2003 році, було ухвалено Закон України «Про основи національної безпеки України» [14], в якому соціальна безпека була визнана як складова національної безпеки, а її окремі аспекти включались у інші сфери. Реалізація цього законодавства передбачалася перш за все через Стратегії національної безпеки, що розроблялися на п'ять років. Проте в цих стратегіях національної безпеки не було відзначено питання соціальної безпеки. Об'єктивним передумовою для такої зміни законодавчого підходу стало зростання потреби в захисті національного суверенітету та територіальної цілісності країни від загроз, пов'язаних з анексією АР Крим і збройною агресією Російської Федерації проти України.

Соціальна безпека держави загалом та людини зокрема залежить від системи її забезпечення, до якої належить соціальна політика держави. І соціальна політика, і соціальна безпека є взаємопов'язаними явищами. Реалістичність цілей соціальної політики держави та ефективність механізму її реалізації підвищує рівень соціальної безпеки на кожному рівні. Водночас соціальна

політика є інструментом забезпечення соціальної безпеки на всіх рівнях.

Забезпечення соціальної безпеки можна розглядати як триаду таких компонентів, як діяльність щодо досягнення цілей соціальної безпеки, діяльність системи забезпечення соціальної безпеки та діяльність щодо забезпечення ефективного функціонування самої системи забезпечення соціальної безпеки. Конкретні засоби і методи, шляхи і напрями забезпечення соціальної безпеки опосередковані необхідністю забезпечення національних інтересів, які мають пріоритет на певному етапі розвитку, необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз і небезпек цим інтересам. Історично стратегічні пріоритети в соціальній сфері в стратегіях економічного розвитку України наведено в таблиці.

Таблиця

Стратегічні пріоритети в соціальній сфері України

Про основи національної безпеки України [14]	Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки [15]	Національна економічна стратегія на період до 2030 року [16]
істотне посилення соціальної складової економічної політики, реальне підвищення життєвого рівня населення, передусім на основі піднесення вартості оплати праці, своєчасної виплати заробітної плати та гарантованих законом соціальних виплат, посилення цільової спрямованості матеріальної підтримки, зниження рівня безробіття	підвищення інтелектуального потенціалу нації, всебічний розвиток освіти, особливо екологічної	створення інклюзивного, інноваційного та освіченого суспільства, в якому громадяни мають рівні права та можливості для розвитку свого таланту протягом життя
створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві	зміни в соціальній сфері для запобігання зубожінню населення – реформування системи оплати праці, зменшення безробіття, вдосконалення механізмів надання державної соціальної допомоги, поліпшення становища дітей, молоді, жінок, сім'ї	створення сприятливої екосистеми для реалізації культурного потенціалу, ефективного використання економічного потенціалу культурної спадщини

продовження таблиці

збереження та зміцнення демографічного і трудових потенціалів країни; подолання кризових демографічних процесів	здійснення скоординованих кроків, спрямованих на поліпшення охорони здоров'я населення, зниження смертності та збільшення тривалості життя	створення безпечного довкілля для населення
забезпечення захисту цивільного населення, насамперед дітей, під час воєнних дій чи збройних конфліктів	зміцнення позицій середнього класу	забезпечення високого рівня здоров'я та високих показників тривалості життя і тривалості здорового життя
створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного і духовного здоров'я, ліквідації алкоголізму, наркоманії, інших негативних явищ		забезпечення рівних прав та можливості для кожного, інклюзії та безбар'єрності, високого рівня соціального захисту для гідного життя; підвищення рівня зайнятості жінок і чоловіків відповідних вікових груп та скорочення розриву в оплаті праці жінок і чоловіків
ліквідація бездоглядності, безпритульності та бродяжництва серед дітей; створення ефективної системи забезпечення реалізації та захисту прав дитини; недопущення насильства стосовно дітей, залучення їх до найгірших форм дитячої праці, втягування у злочинну діяльність		створення належних умов та забезпечення доступності для занять фізичною культурою і спортом

Джерело: авторська розробка на основі [14; 15; 16]

Стратегічними цілями соціальної політики як інструмента забезпечення соціальної безпеки довоєнного періоду є: досягнення значущого покращення економічного благополуччя та житлових умов громадян; забезпечення ефективного працевлаштування населення та підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили; гарантування конституційних прав громадян у сферах праці, соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, культури та житлового забезпечення; перехід в соціальній політиці на підтримку сімей,

забезпечення прав та соціальних гарантій для сімей, жінок, дітей та молоді; нормалізація та поліпшення демографічної ситуації, зменшення рівня смертності, зокрема серед дітей та працездатного населення; суттєве покращення соціальної інфраструктури.

Під час гібридної та повномасштабної війни пріоритетами та відповідно стратегічними цілями соціальної політики як інструменту забезпечення соціальної безпеки в Україні стали:

- збереження життя через воєнні дії та наслідки війни;
- збереження здоров'я через війну та її наслідки;
- збереження психологічного стану через втрату життя та здоров'я близьких, рідних, знайомих;
- сприяння зростанню робочих місць;
- створення механізмів відновлення житла після воєнних дій;
- боротьба зі зростанням і поширенням бідності;
- забезпечення адекватної вартості робочої сили з метою убезпечення від поширення тіньової та неформальної зайнятості та добровільної міграції за межі країни для кращого життя та самореалізації;
- підвищення рівня та якості життя;
- забезпечення якісних медичних послуг, ліків та допомоги відповідно до зростання потреб у них;
- забезпечення розвитку інтелектуального потенціалу шляхом забезпечення здобуття якісної освіти через воєнні загрози, руйнування освітньої інфраструктури, брак викладачів тощо;
- створення умов для зростання купівельної спроможності населення, зростання споживчого попиту населення;
- розробка адекватної демографічної політики внаслідок незворотних втрат населення через війну і міграцію.

На додачу до основних функцій соціальна політика має свої особливі функції, а саме: контроль за процесом відтворення робочої сили, відтворення самої людини; стимулювання соціальної активності людини – трудової, суспільно-політичної, духовно-пізнавальної; забезпечення соціального захисту населення [17].

Соціальна політика держави формується під впливом різних чинників, які різняться залежно від їх походження (внутрішні і зовнішні), їхнього впливу на процес формування соціальної політики (позитивний і негативний вплив) і їхньої спрямованості на суспільство (орієнтованість на більшість членів суспільства або індивідуалізований підхід). Серед таких чинників слід відзначити причини, явища або обставини, які визначили процеси, що призвели до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, що впливає на

формування соціальної політики держави протягом певного періоду (у контексті історичного та соціально-економічного розвитку, політичних змін). Ці чинники можуть сприяти або ускладнювати досягнення цілей системи, яку реалізують суб'єкти управлінської діяльності, і вони виявляються як результат внутрішніх та зовнішніх можливостей соціальної політики.

Серед внутрішніх чинників впливу на формування соціальної політики держави слід розглядати диспаритетність регіонального розвитку як між регіонами, так і в межах одного регіону. Внутрішні чинники можуть бути пов'язані з економічними, соціальними, демографічними, екологічними, науково-технічними аспектами.

Зовнішні чинники впливу на формування соціальної політики держави можуть включати політичні, економічні, міжнародні та соціальні чинники. Суб'єктами або носіями цих чинників можуть бути політика держави, конкуренти або партнери в рамках міжнародних угод та договорів, взаємодія з недержавними організаціями та міжнародними агентствами тощо. Деякі дослідники вважають, що зовнішні соціальні загрози пов'язані з негативними наслідками глобалізації, такі як зростання безробіття, антагонізація соціальної структури, люмпенізація населення, декваліфікація робочої сили, збільшення категорій населення, які опиняються у складних життєвих обставинах, технологічне відставання економіки тощо.

Зовнішні чинники можуть бути пов'язані зі зміною кон'юнктури внутрішнього та світового ринків, зміною політичної ситуації в межах держави і в міжнародному контексті, процесами інфляції, діяльністю держави (створенням цивілізованого ринку, закріпленням його правової бази, забезпеченням правопорядку в країні та національної безпеки, стабілізацією економіки, захистом конкуренції тощо). Фактори, які призводять до соціальних загроз в Україні, подібні до аналогічних чинників у інших країнах світу як за виникненням, так і за характером, і вони мають подібні позитивні та негативні риси.

Під час війни соціальна політика вимагає радикального переформатування, оскільки основне джерело її реалізації – державний бюджет – спрямований на забезпечення оборони і національної безпеки. Визнання цього факту передбачає перехід до реалізації соціальної політики з врахуванням вимог та можливостей воєнного часу, тобто перехід від бюджетоемних до авторитетоемних заходів забезпечення соціальної безпеки людини.

Мірилом соціальної безпеки людини є індивід та його можливість достойно існувати, вільно розвиватись і забезпечувати свої ієрархічні потреби, як умови такого розвитку, а соціальна

політика виконує функції засобу досягнення намічених цілей: затвердження образу, якості й рівня життя, гідних умов праці та життєдіяльності; досягнення соціальної рівноваги в суспільстві; гармонізації суспільних відносин як одного із способів зміцнення політичної стабільності держави і забезпечення його безпеки.

Процес забезпечення соціальної безпеки людини ґрунтується на таких положеннях: забезпечення соціальної безпеки – організована, цілеспрямована діяльність; основним вимірником ефективності процесу забезпечення соціальної безпеки є захист національних інтересів; забезпечення соціальної безпеки є комплексним завданням, що включає в себе різні сфери, такі як соціальна, економічна, політична, а також інші види діяльності (фінансову, енергетичну, працересурсну, продовольчу, екологічну, техногенну, науково-технологічну, зовнішньоекономічну тощо); вирішальна роль у процесі забезпечення соціальної безпеки призначена державі.

Основна концепція соціальної безпеки, яка застосовується на рівні суспільства або макрорівня, полягає в гарантованій правовій та інституційній захищеності життєво важливих соціальних інтересів індивіда, суспільства та держави від потенційних і реальних внутрішніх і зовнішніх загроз [18]. У розгляді суті соціальної безпеки на рівні індивіда або «соціальної безпеки нанорівня національної економіки» акцентується на «ступені (рівні) захищеності життєво важливих соціально-економічних інтересів людини (особи), її прав, свобод та цінностей від внутрішніх та зовнішніх, реальних та потенційних загроз» [19]. Аналіз рівня забезпечення соціальної безпеки відіграє ключову роль у встановленні та структуруванні якісних та кількісних показників розвитку суспільства. Це систематичне вивчення спрямоване на оцінку відповідності характеру розвитку соціально-економічних процесів критеріям реалізації національних інтересів у соціальній сфері та на уникнення можливих загроз.

Забезпечення соціальної безпеки визначається якісними показниками її досягнення [20]. Критерії досягнення соціальної безпеки, які визначаються через експертне опитування, розподіляються за вагомістю наступним чином: забезпечення реалізації основних прав, гарантій і свобод людини; мінімізація загроз життю і здоров'ю людей; забезпечення гідного рівня життя громадян; створення умов для гідної праці; підвищення якості життя населення, зростання їхніх доходів через високопродуктивну працю, трудову, підприємницьку та інноваційну активність; розвиток середнього класу та його чисельність; зниження рівня соціальної та майнової

диференціації в суспільстві; забезпечення рівності доступу до якісної освіти та медичних послуг для всіх верств населення; ефективна та активна економічна та соціальна політика держави.

Основними принципами забезпечення соціальної безпеки є: пріоритет прав і свобод людини та громадянина; додержання балансу соціальних інтересів особи, суспільства та держави, їх взаємна відповідальність; додержання балансу соціальної справедливості та економічної ефективності; попередження виникнення соціальних загроз, ризиків, небезпек; підвищення соціальної свідомості у людини щодо самозбереження, самозахисту, саморозвитку; інтеграція в міжнародні системи безпеки; демократизація відносин між суб'єктами соціальної безпеки [20].

Національні інтереси, як вирішальний критерій у процесі забезпечення соціальної безпеки, включають комплексне втілення життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави з метою забезпечення стійкого та прогресивного розвитку країни. Серед соціальних інтересів суспільства можна виділити: високий та сталий соціально-економічний розвиток країни та її регіонів; розвиток людського потенціалу; реалізацію прав і свобод людини; формування розвиненого громадянського суспільства; забезпечення гідної праці та росту цінності трудового життя; подолання бідності і зростання чисельності середнього класу; високий рівень соціальної відповідальності у системі суспільних відносин; високий рівень зайнятості громадян, доступність якісних медичних і освітніх послуг; низький рівень соціальної нерівності; зростання патріотичної свідомості; безпечність та екологічність умов проживання; міжетнічна та міжконфесійна гармонія.

Щодо соціальних інтересів людини, важливими є: стабільність в країні; гідна праця, цінність трудового внеску людини; наявність достатнього доходу для гідного життя; захист прав і свобод людини; можливості отримання якісної освіти та якісних медичних послуг; впевненість у своєму майбутньому і майбутньому сім'ї; можливості самореалізації та самозахисту; безпечне соціальне та екологічне оточення; сприятливі та безпечні умови життя, мінімізація ризиків і небезпек для життя і здоров'я на виробництві; здоровий спосіб життя; можливості участі в управлінні; захист від маніпулювання свідомістю; свобода слова та свобода віросповідання.

Проте для реалізації цих інтересів необхідно подолати перешкоди, що виникають у зв'язку із загрозами соціальній безпеці, представляючи собою явища та процеси, які можуть спричинити раптові або суттєві зміни у способі життя, порушуючи життєво важливі

соціальні права та інтереси особи. Зазначено, що найбільш суттєвими для соціальної безпеки людини є зовнішні загрози або геостратегічні ризики: геополітична конкуренція, регіональні конфлікти, кіберзагрози, тероризм, поширення ядерної зброї та інших засобів масового ураження, енергетична залежність, зміна клімату та екологічні загрози, а також інформаційна війна.

Роль держави проявляється в тому, що сам хід сучасних соціально-економічних процесів саморозвитку не гарантує лише координації заходів у сфері безпеки, але й визначення суспільно необхідних цілей з використанням відповідних механізмів. Без зовнішнього регулятивного впливу напрямок механізму безпеки набуває ситуативного характеру, виражаючи переважно тактичні пріоритети окремих суб'єктів соціально-економічної системи. Таким чином, ключова роль держави полягає у визначенні напряму забезпечення безпеки та системи узгоджених цілей, які б були спільними для всіх суб'єктів господарювання. Основою таких регулятивних впливів є узгодження соціально-економічних інтересів, що є важливим принципом побудови механізму забезпечення соціальної безпеки.

Створення системи забезпечення безпеки та її закріплення в законодавстві визначається в першу чергу особливостями виробничих взаємин у суспільстві. Тому об'єктивною основою забезпечення соціальної безпеки є процеси, що відбуваються в економічному базисі.

Механізм забезпечення соціальної безпеки – це система організаційно-економічних та правових заходів щодо запобігання соціально-економічним загрозам, яка включає такі елементи: об'єктивний та всебічний моніторинг економіки та суспільства для виявлення та прогнозування внутрішніх та зовнішніх загроз у соціальній сфері; визначення гранично допустимих значень соціально-економічних показників, порушення яких призводить до нестабільності та соціальних конфліктів; діяльність держави щодо виявлення та запобігання внутрішнім та зовнішнім загрозам у соціальній сфері.

Механізм забезпечення соціальної безпеки можна розглядати як систему взаємодії та взаємозв'язків між різними явищами та процесами соціально-економічного життя, яка змінюється та адаптується відповідно до динаміки цих взаємовідносин. Щодо соціальної безпеки людини, то вона формується під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників та забезпечується безпечним

середовищем, яке формується як суспільством і державою, так і самою людиною.

Внутрішні чинники безпекового середовища, що залежать від самої людини, визначають її усвідомлення цінності життя, самозбереження, самозахисту та саморозвитку. Ці чинники також визначають відповідальність людини за власний спосіб життя, здоров'я, благополуччя, а також її внесок у суспільну безпеку. Для досягнення успіху у забезпеченні соціальної безпеки людини потрібні новаторські та конструктивні підходи, які дозволяють людині зберегти життя, подолати труднощі в умовах війни, адаптуватися, зміцнити та відновити повноцінне життя в складних умовах та виявити здатність до розвитку.

У структурі механізму забезпечення соціальної безпеки людини можна виділити підсистему самозабезпечення необхідних параметрів соціальної взаємодії та розвитку та підсистему державного регулювання стану соціальної безпеки.

Підсистема самозабезпечення соціальної безпеки людини є комплексом заходів, ресурсів і стратегій, які індивіди та домогосподарства можуть використовувати для захисту від ризиків і забезпечення основних потреб у житті, тобто для забезпечення своєї власної соціальної безпеки. Ця підсистема базується на індивідуальних зусиллях та можливостях кожної людини і спрямована на забезпечення її добробуту та безпеки в різних сферах, таких як економічна, соціальна, медична, освітня, тощо. Серед них можна виділити наступні:

Економічна самозабезпеченість. Вона проявляється через здатність людини заробляти гроші для задоволення основних потреб та бажань. Це може включати здібності до заробітку, навички управління фінансами та планування бюджету.

Забезпечення основних потреб включає в себе доступ до житла, медичної допомоги, освіти, харчування та інших основних послуг.

Персональні резерви. Людина може мати особисті заощадження, активи або страхові поліси, які можуть використовуватися в надзвичайних ситуаціях, таких як непередбачувані витрати або медичні екстрені випадки.

Загалом система самозабезпечення соціальної безпеки людини може варіюватися в залежності від культурних, економічних і соціальних умов кожного індивіда. Вона визначає рівень самостійності та готовності людини впоратися з різними життєвими викликами і ризиками, відновити свої можливості після негативних шоків.

Воєнні конфлікти призводять до загострення економічних, соціальних та медичних проблем, особливо в зоні бойових дій. Знищення інфраструктури, втрати робочих місць, обмеження доступу до основних ресурсів, а також поширення хвороб і поранення створюють несприятливі умови для нормального життя цивільного населення. Тому держава повинна приділяти особливу увагу забезпеченню гідної якості життя громадян, навіть в умовах війни. Крім того, воєнні дії призводять до масового вимушеного переміщення населення, що створює гуманітарну кризу. Велика кількість біженців і внутрішньо переміщених осіб потребують негайного житла, харчування, медичної допомоги і захисту від насильства та експлуатації. В цьому аспекті державна політика повинна передбачати механізми для надання гуманітарної допомоги цим людям, а також для їхнього соціального відновлення після завершення воєнних дій. Війна має серйозний вплив на психічне та емоційне здоров'я людей, адже стрес, травми та терор призводять до психологічних проблем, які можуть залишити тривалі наслідки. Фізичне як і ментальне здоров'я є основним фактором людського капіталу. Тому підсистема державного регулювання стану соціальної безпеки, яка реалізується через державну соціальну політику, повинна включати крім вище перерахованого і психологічну підтримку та реабілітацію для постраждалих осіб.

Механізм забезпечення соціальної безпеки може бути ефективним лише в разі виконання специфікованих вимог [23]:

- комплексність: потрібно враховувати всі напрямки і форми взаємодії, які впливають на безпеку, забезпечуючи повне охоплення цього аспекту;

- системність: має бути урахована внутрішня взаємодія та взаємозалежність, а також зовнішні чинники в соціально-економічному просторі вищого рівня. Це врахування обмежує функціонування механізму соціальної безпеки, але одночасно надає додаткові можливості для його ефективності;

- варіантність (альтернативність): передбачає виявлення та обґрунтування різних варіантів розв'язання конфліктів та розрахунків траєкторій соціально-економічного розвитку, в межах функціонування єдиного механізму забезпечення економічної безпеки;

- безумовний пріоритет: вимагає виконання заходів, спрямованих на збереження здоров'я та життя людини, і підтримку нормальних умов її існування;

- прийнятний ризик: включає реалізацію доступних заходів для захисту людини в ринковому середовищі та запобігання виникненню кризових ситуацій.

Для отримання повного розуміння функціонування механізму забезпечення соціальної безпеки необхідно розглядати наступні структурні компоненти:

1. Моніторинг представляє собою систему збору та аналізу інформації, спрямовану на спостереження за динамікою показників соціально-економічної безпеки, яка активно впроваджується в численних країнах світу.

2. Діяльність, спрямована на запобігання загроз у соціальній сфері та відшкодування завданих збитків, пов'язаних із перевищенням граничних значень за певними показниками безпеки.

3. Активна діяльність держави, спрямована на виявлення та захист від внутрішніх і зовнішніх загроз соціальній сфері, як ключовий структурний компонент механізму забезпечення безпеки в соціальній сфері.

У мирний період механізм забезпечення соціальної безпеки часто розглядався через призму необхідності забезпечення економічного розвитку. Забезпечення необхідних темпів економічного зростання вважалось основним завданням, вирішення якого пов'язане з абсолютним та відносним зростанням ВВП, подоланням бідності та формуванням ефективного середнього класу, що вважається основою соціально-економічної стабільності в країні. Економічне зростання призводить до комплексного поліпшення соціально-економічних відносин у суспільстві, що відповідає цілям забезпечення соціальної безпеки. Важливо відзначити концептуальну єдність рушійних сил економічного зростання та механізму забезпечення безпеки соціальної сфери. Обидва аспекти є виявом суперечностей соціально-економічного життя. Досягнення економічного зростання може бути як причиною, так і наслідком процесів та механізмів забезпечення соціальної безпеки, взаємозв'язок між ними є тісним і діалектичним. У воєнний час акценти або підходи до основного імперативу змінилися: економічне зростання стає неможливим без збереження його основного фактору (люди) як кількісно, так і якісно.

У зв'язку з різноманітністю, складністю та комплексністю завдань соціального розвитку і функціонування, механізм забезпечення соціальної безпеки можна розглядати на різних рівнях:

Стратегічний рівень спрямований на ліквідацію соціальних конфліктів або, принаймні, їх локалізацію та послаблення. Цей рівень

визначається розробленням стратегічних соціально-економічних рішень, що відображаються в стратегіях та перспективних програмах забезпечення соціальної безпеки та є основою економічної політики держави.

Тактичний рівень зосереджений на вирішенні завдань, пов'язаних із ліквідацією конкретних видів загроз або запобіганням їх впливу на соціальну сферу. Включає в себе комплекс превентивних заходів.

Оперативний рівень фокусується на ліквідації наслідків загроз і негативних впливів, відшкодуванні завданих збитків. Цей рівень включає в себе комплекс оперативних заходів забезпечення безпеки соціальної сфери.

Представлена рівнева градація в структурі механізму соціальної безпеки впливає на систему забезпечення безпеки. Ця система наповнює вказані рівні конкретним змістом, формалізуючи цілі та методи досягнення. На практиці цей взаємозв'язок виявляється у розробці політики, концепції, стратегії національної безпеки, а також у створенні документів, що охарактеризовують окремі компоненти забезпечення безпеки держави.

При постійному впливі деструктивних факторів економічного, політичного та соціального походження стає необхідною постійна діяльність для забезпечення соціальної безпеки і розвитку, а також вдосконалення її форм і напрямів. При цьому ця діяльність перетворюється в систему відтворення соціальної безпеки, що представляє собою безперервний процес, в якому всі суб'єкти комплексу реалізують заходи для досягнення стану функціонування і розвитку, який є соціально безпечним.

Основними етапами відтворення соціальної безпеки є: моніторинг стану соціальної безпеки; визначення конкретних заходів для збереження або зміни параметрів соціальної безпеки на основі застосування науково обґрунтованого планування та прогнозування соціально-економічної ситуації взагалі та її окремих аспектів; реалізація заходів для забезпечення соціальної безпеки.

Отже, можна констатувати, що забезпечення соціальної безпеки людини в умовах війни перетворюється на визначальний комплекс заходів, спрямованих на гарантування захисту життя та здоров'я особи; запобігання всім аспектам соціально-економічних загроз, розглядуваних з позицій стану, поведінки та настроїв населення; активне формування середнього класу як ключового фактора суспільної стабільності шляхом розширення адаптаційних можливостей населення; забезпечення інклюзивності ветеранів та

інвалідів війни в цивільне життя; всебічна підтримка сім'ї як визначального соціального інституту; державний протекторат для забезпечення прожиткового мінімуму, який гарантує громадянам можливість споживання на рівні простого відтворення; державні гарантії щодо мінімальної заробітної плати, пенсій та інших виплат, а також забезпечення умов для їхнього зростання, підтримка тенденцій самозабезпечення громадян високої соціальної мобільності в висхідному напрямку.

Державна політика забезпечення соціальної безпеки людини в умовах війни повинна бути спрямована на захист і добробут громадян, які перебувають під впливом воєнного конфлікту. Основними принципами такої політики повинні бути:

- забезпечення основних прав і свобод людини. Держава повинна гарантувати всім громадянам свободу життя, особистої недоторканності, свободу виразу думки, право на справедливий судовий розгляд та інші фундаментальні права навіть в умовах війни;

- захист цивільного населення від наслідків воєнного конфлікту, включаючи евакуацію, розміщення військових об'єктів подалі від населених пунктів та забезпечення доступу до гуманітарної допомоги;

- соціальний захист. Державна політика повинна передбачати надання соціальних послуг і допомоги потерпілим від війни, включаючи медичну допомогу, психологічну підтримку, житло та інші соціальні послуги;

- гуманітарна допомога. Держава повинна співпрацювати з міжнародними гуманітарними організаціями для надання гуманітарної допомоги потерпілим від війни та для забезпечення доступу гуманітарних організацій до зон конфлікту;

- правовий захист. Держава повинна гарантувати правовий захист жертв війни, включаючи можливість судового переслідування відповідальних за злочини проти людяності та воєнні злочини;

- миротворча політика. Політика повинна спрямовуватися на досягнення миру та врегулювання воєнного конфлікту, включаючи участь у міжнародних миротворчих процесах;

- партнерство і співробітництво. Держава повинна співпрацювати з міжнародними партнерами, громадськими організаціями та іншими сторонами для ефективного забезпечення соціальної безпеки людини в умовах війни.

Ці принципи слід втілювати в конкретні програми і заходи, спрямовані на забезпечення соціальної безпеки людини в умовах війни, з урахуванням конкретних вимог і потреб населення.

Особливу увагу необхідно звернути на проблему забезпечення інклюзії ветеранів і інвалідів війни в цивільне життя. Це вимагає комплексного підходу та розгляду різних аспектів їхньої інтеграції в суспільство. Серед можливих заходів слід відмітити:

Професійна реабілітація та навчання: забезпечення доступу до професійної підготовки та перепідготовки ветеранів та інвалідів для їхнього успішного включення в цивільний ринок праці; розробка індивідуальних планів кар'єрного розвитку, враховуючи особливості здоров'я та навичок кожної особи.

Соціальна підтримка: здійснення програм соціальної підтримки, що враховують психосоціальні потреби ветеранів та інвалідів; створення спеціалізованої інфраструктури, де надаються послуги психологічної підтримки та консультування.

Адаптація робочих місць: забезпечення доступу до адаптованих робочих місць та технічних засобів для інвалідів; впровадження гнучких графіків роботи та інших адаптацій для полегшення участі ветеранів у професійному житті.

Медична підтримка: забезпечення доступу до якісних медичних послуг та реабілітаційних програм; здійснення постійного моніторингу здоров'я та надання необхідної медичної підтримки.

Інклюзивне освітнє середовище: створення інклюзивних програм освіти, які враховують різні рівні здібностей та можливостей здобувачів освіти; проведення інформаційно-просвітницьких заходів для сприяння розумінню та прийняттю особливостей ветеранів та інвалідів.

Публічна свідомість: розробка кампаній для підвищення обізнаності та розуміння громадянами питань, пов'язаних із ветеранами та інвалідами війни; активна участь ветеранів у громадських заходах, що сприяють їхньому включенню в різні сфери життя.

Юридична підтримка: забезпечення юридичної підтримки для захисту прав ветеранів і інвалідів; впровадження заходів для запобігання дискримінації та стигматизації цих груп.

Такі підходи дозволять створити сприятливі умови для інклюзивної участі ветеранів та інвалідів у різних аспектах життя громадянського суспільства.

Висновки. Формування державної політики забезпечення соціальної безпеки людини в умовах війни є комплексним механізмом, який має особливі способи реалізації. Воєнні дії на мікрорівні (на рівні домогосподарства) залишають за собою сліди зруйнованого життя та страждань для тисяч громадян, тоді як на

макрорівні це проявляється у знищенні основних факторів економічного зростання та розвитку. Держава має бути відповідальною за забезпечення безпеки та добробуту свого населення, особливо в період воєнного часу. Відповідна державна політика та дієві механізми забезпечення соціальної безпеки гарантують захист прав та гідність людини, сприяють її фізичному та психологічному відновленню та допомагають у відновленні економіки як домогосподарства, так і регіону.

1. Ukraine: civilian casualty update 11 September 2023. Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/news/2023/09/ukraine-civilian-casualty-update-11-september-2023>. (дата звернення: 10.08.2023).
2. Кількість переселенців із вересня 2022 року збільшилася на 300 тис. осіб – Верещук. Interfax-Україна. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/932285.html>. (дата звернення: 10.08.2023).
3. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : вибр. наук. праці. К. : НІСД, 2016. 528 с.
4. Варналій З. С., Галушка З. І. Соціальна безпека як система. *Економіка і управління* : науковий журнал. 2010. № 3 (47). С. 94–100.
5. Соціальна безпека: теорія та українська практика : монографія / І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, О. Ф. Новікова та ін. ; за ред. І. Ф. Гнибіденка, А. М. Колота, В. В. Рогового. К. : КНЕУ, 2006. 292 с.
6. Соціальна держава: український вибір / за ред. В. А. Гошовської. 2-ге вид. К. : ЦПСД, 2007. 337 с.
7. Kharazishvili Y., Kwilinski A., Grishnova O., Dzwigol H. Social Safety of Society for Developing Countries to Meet Sustainable Development Standards: Indicators, Level, Strategic Benchmarks (with Calculations Based on the Case Study of Ukraine). *Sustainability*. 2020. Vol. 12(21). P. 8953. URL: <https://doi.org/10.3390/su12218953>. (дата звернення: 10.08.2023).
8. Васильців Т. Г., Іляш О. І., Лупак Р. Л. Проблеми та засоби конвергенції соціальної безпеки в Україні та ЄС. *Бізнес Інформ*. 2018. № 12. С. 8–14.
9. Краус Н. М. Соціальна безпека на різних рівнях економічної агрегації. *Економіка і регіон*. 2013. № 5. С. 189–193.
10. Libanova E., Osaulenko O. & Cherenko L. Assessment of Quality of Life in Ukraine on the Basis of Subjective Indicators of Well-being: monograph = Оцінка якості життя в Україні на основі суб'єктивних показників добробуту : монографія. Warsaw : RS Global Sp. z O.O., 2020. 361 p.
11. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія / О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова та ін. Київ, Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.
12. Харазішвілі Ю. М, Грішнова О. А. Якість життя в системі соціальної безпеки України: індикатори, рівень, загрози. *Економіка України*. 2018. № 11–12. С. 157–171. DOI: <https://doi.org/10.15407/economuukr.2018.11.157>.
13. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text>; (дата звернення: 10.08.2023).
14. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 10.08.2023).
15. Про стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки : Указ Президента України від 28.04.2004 р. № 493/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/2004#Text>. (дата звернення: 10.08.2023).
16. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року :

Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>. (дата звернення: 10.08.2023). **17.** Сиченко О. О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. Державне управління.* 2012. Вип. 174. Т. 186. С. 34–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_186_174_8. (дата звернення: 10.08.2023). **18.** Варналій З. С. Соціальна безпека людини як об'єкт дослідження економічної безпекології. *Економічний вісник університету : зб. наук. праць учених та аспірантів.* Переяслав, 2022. Вип. 52. С. 90–97. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-52-90-97>. **19.** Варналій З. Багаторівнева система соціальної безпеки. *Економіка і регіон : науковий журнал.* 2022. № 1(84). С. 21–27. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.1\(84\).2547](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.1(84).2547). **20.** Сидорчук О. Г. Стратегія соціальної безпеки України: послідовність формування та напрями реалізації. *Проблеми економіки.* 2019. № 1. С. 176–183. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-1-176-183>. (дата звернення: 10.08.2023). **21.** Варналій З. С., Чеберяко О. В., Нікитенко Д. В., Микитюк О. П. Геостратегічні загрози соціальній безпеці людини в умовах війни. *Вісник НУВГП. Сер. Економічні науки.* 2023. Вип. 2(102). С. 12–33. **22.** Новікова О. Ф. Формування соціальної безпеки людини на засадах резильєнтності в умовах гібридної війни. *Соціальна безпека людини в умовах війни: сутність, особливості та шляхи забезпечення : матеріали круглого столу 28–30 червня 2023 р. / за заг. ред. проф. З. С. Варналія.* Київ-Одеса, 2023. С. 54–62. **23.** Соціальна економіка : навч. посіб. / кол. авт. О. О. Беляєв, М. І. Діба, В. І. Кириленко та ін. К. : КНЕУ, 2005. 196 с.

REFERENCES:

1. Ukraine: civilian casualty update 11 September 2023. Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/news/2023/09/ukraine-civilian-casualty-update-11-september-2023>. (data zvernennia: 10.08.2023). **2.** Kilkist pereselentsiv iz veresnia 2022 roku zbilshylasia na 300 tys. osib – Vereshchuk. Interfax-Ukraina. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/932285.html>. (data zvernennia: 10.08.2023). **3.** Vlasniuk O. S. Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky : vybr. nauk. pratsi. K. : NISD, 2016. 528 s. **4.** Varnalii Z. S., Halushka Z. I. Sotsialna bezpeka yak systema. *Ekonomika i upravlinnia : naukovyi zhurnal.* 2010. № 3 (47). S. 94–100. **5.** Sotsialna bezpeka: teoriia ta ukrainska praktyka : monohrafiia / I. F. Hnybidenko, A. M. Kolot, O. F. Novikova ta in. ; za red. I. F. Hnybidenka, A. M. Kolota, V. V. Rohovoho. K. : KNEU, 2006. 292 s. **6.** Sotsialna derzhava: ukrainskyi vybir / za red. V. A. Hoshovskoi. 2-he vyd. K. : TsPSD, 2007. 337 s. **7.** Kharazishvili Y., Kwilinski A., Grishnova O., Dzwigol H. Social Safety of Society for Developing Countries to Meet Sustainable Development Standards: Indicators, Level, Strategic Benchmarks (with Calculations Based on the Case Study of Ukraine). *Sustainability.* 2020. Vol. 12(21). P. 8953. URL: <https://doi.org/10.3390/su12218953>. (data zvernennia: 10.08.2023). **8.** Vasylytsiv T. H., Iliash O. I., Lupak R. L. Problemy ta zasoby konverhentsii sotsialnoi bezpeky v Ukraini ta YeS. *Biznes Inform.* 2018. № 12. С. 8–14. **9.** Kraus N. M. Sotsialna bezpeka na riznykh rivniakh ekonomichnoi ahrehatsii. *Ekonomika i rehion.* 2013. № 5. S. 189–193. **10.** Libanova E., Osaulenko O. & Cherenko L. Assessment of Quality of Life in Ukraine on the Basis of Subjective Indicators of Well-being: monograph = Otsinka yakosti zhyttia v Ukraini na osnovi subiektyvnykh pokaznykiv dobrobutu : monohrafiia.

Warsaw : RS Global Sp. z O.O., 2020. 361 p. **11.** Stan ta perspektyvy sotsialnoi bezpeky v Ukraini: ekspertni otsinky : monohrafiia / O. F. Novikova, O. H. Sydorчук, O. V. Pankova ta in. Kyiv, Lviv : LRIDU NADU, 2018. 184 s. **12.** Kharazishvili Yu. M., Hrishnova O. A. Yakist zhyttia v systemi sotsialnoi bezpeky Ukrainy: indykatory, riven, zahrozy. *Ekonomika Ukrainy*. 2018. № 11–12. S. 157–171. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.11.157>. **13.** Pro Kontseptsiiu (osnovy derzhavnoi polityky) natsionalnoi bezpeky Ukrainy : Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 16.01.1997 r. № 3/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text>; (data zvernennia: 10.08.2023). **14.** Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (data zvernennia: 10.08.2023). **15.** Pro stratehiiu ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku Ukrainy «Shliakhom yevropeiskoi intehratsii» na 2004–2015 roky : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28.04.2004 r. № 493/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/2004#Text>. (data zvernennia: 10.08.2023). **16.** Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 roku : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2021 r. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>. (data zvernennia: 10.08.2023). **17.** Sychenko O. O. Sotsialna bezpeka v systemi natsionalnoi bezpeky derzhavy. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]*. Ser. *Derzhavne upravlinnia*. 2012. Vyp. 174. T. 186. S. 34–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_186_174_8. (data zvernennia: 10.08.2023). **18.** Varnalii Z. S. Sotsialna bezpeka liudyny yak obiekt doslidzhennia ekonomichnoi bezpekolohii. *Ekonomichni visnyk universytetu* : zb. nauk. prats uchenykh ta aspirantiv. Pereiaslav, 2022. Vyp. 52. S. 90–97. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-52-90-97>. **19.** Varnalii Z. Bahatorivneva systema sotsialnoi bezpeky. *Ekonomika i rehion* : naukovyi zhurnal. 2022. № (1(84)). S. 21–27. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.1\(84\).2547](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.1(84).2547). **20.** Sydorчук O. H. Stratehiia sotsialnoi bezpeky Ukrainy: poslidoznist formuvannia ta napriamy realizatsii. *Problemy ekonomiky*. 2019. № 1. C. 176–183. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-1-176-183>. (data zvernennia: 10.08.2023). **21.** Varnalii Z. S., Cheberiaiko O. V., Nikytenko D. V., Mykytiuk O. P. Heostrategichni zahrozy sotsialnii bezpetsi liudyny v umovakh viiny. *Visnyk NUVHP. Ser. Ekonomichni nauky*. 2023. Vyp. 2(102). S. 12–33. **22.** Novikova O. F. Formuvannia sotsialnoi bezpeky liudyny na zasadakh rezilienosti v umovakh hibrydnoi viiny. *Sotsialna bezpeka liudyny v umovakh viiny: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy zabezpechennia* : materialy kruhloho stolu 28–30 chervnia 2023 r. / za zah. red. prof. Z. S. Varnalii. Kyiv-Odesa, 2023. S. 54–62. **23.** Sotsialna ekonomika : navch. posib. / kol. avt. O. O. Bieliaiev, M. I. Dyba, V. I. Kyrylenko ta in. K. : KNEU, 2005. 196 s.

Varnalii Z. S. [1: ORCID ID: 0000-0002-6654-8760],

Doctor of Economics, Professor,

Nikytenko D. V. [2: ORCID ID: 0000-0003-4989-0879],

Doctor of Economics, Professor,

Mykytiuk O. P. [1: ORCID ID: 0000-0002-8657-7278],

Candidate in Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Plieshakova N. A. [1: ORCID ID: 0000-0002-0381-067X],

Candidate in Economics (Ph.D.), Associate Professor

¹*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

²*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

FORMATION OF THE STATE POLICY FOR ENSURING HUMAN SOCIAL SECURITY IN THE WARTIME CONDITIONS

The article examines the state policy of ensuring social security of the human in wartime conditions. It is assumed that the social security of the state in general and of a person in particular depends on the system of its provision, which includes the social policy of the state. Both social policy and social security are interrelated phenomena. The realism of the state's social policy goals and the effectiveness of its implementation mechanism increase the level of social security at every level. At the same time, social policy is a tool for ensuring social security at all levels. Providing social security can be considered as a triad of such components as activities aimed at achieving social security goals, activities of the social security system and activities aimed at ensuring the effective functioning of the social security system itself.

The strategic goals of peacetime and wartime social policy, the principles and mechanism of ensuring human social security, external and internal factors of its formation are defined. The formation of the mechanism for ensuring human social security is carried out through the combination of the social policy of the state as an external mechanism and self-sufficiency of the necessary parameters of social interaction and development as an internal mechanism. It is noted that the main tasks of the state policy of ensuring human social security are the formation of an integral system that takes into account the peculiarities of the state of war, namely: measures to ensure basic human rights and freedoms, protection of the civilian population, social and legal protection, humanitarian aid, peacekeeping policy, partnership and cooperation, as well as measures for the formation and support of the self-sufficiency system of human social security.

Appropriate state policy and effective social security mechanisms guarantee the protection of human rights and dignity, contribute to his physical and psychological recovery, and help restore the economy of both the household and the region.

Keywords: state policy; human social security; social policy; threats.

Стаття підготовлена в межах виконання проєкту НФД України «Нові геостратегічні загрози соціальної безпеки людини в умовах гібридної війни та шляхи їх запобігання» № 2021.01/0239.

Отримано: 11 серпня 2023 року
Прорецензовано: 16 серпня 2023 року
Прийнято до друку: 29 вересня 2023 року